

„VALEA MUNTELUI” – FAPTE ISTORICE ȘI RELIGIOASE (SECOLELE XVII-XIX)

Daniel DIEACONU¹

Cuvinte cheie: Valea Muntelui, mănăstiri, imigraționism, Ceahlău, plăieși, clăcași
Keywords: Valea Muntelui, monasteries, immigrationism, Ceahlău, plăieși, clăcași

În regiunea Hangu-Bicaz, numită „Valea Muntelui”, una montană, cu câteva micro-depresiuni de-a lungul Bistriței, Bistricioarei sau Bicazului, a fost în secolul al XV-lea aproape în întregime domeniu domnesc, din care, în timp, s-au făcut danii succesive către mănăstiri și către boieri. Mănăstirile (Neamț, Bistrița, Bisericieni, Pângărați, Poienile, Secu, Agapia, Râșca, Slatina, Pobrata) au primit terenuri aici și mai apoi își disputau braniștele necesare numărului tot mai mare de vite. Dar, ca orice proprietate de origine donativă (ne referim la Evul Mediu), proprietățile mănăstirești puteau fi supuse retractului seniorial, căci domnia putea uneori lua și păstra sau da altuia unele vechi proprietăți iar domnii Moldovei, cei mai mulți dintre ei cu domnii vremelnice, au uzat de această putere. Dacă cercetăm documentele secolelor XVI – XVII aflăm în multe acte de danie sau de întărire a hotarelor, cu blesteme dintre care unele înfricoșătoare. Conflictele și patimile răbufneau și pentru „bunuri lumești”, frații „întru Hristos” măsluind de multe ori urice „cu meșteșuguri diavolești”². Pentru acest studiu s-au urmărit numeroasele monografii ale regiunii, lucrări din Fondul de Carte Veche al Bibliotecii „G.T. Kirileanu” din Piatra-Neamț, colecțiile de documente medievale, scrierile călătorilor străini, studiile de istorie dedicate zonei și documente din arhivele ieșene.

Comunitățile țărănești cărora li se încredințase paza munților nu erau numai simple sate. Ele se prezentau ca obști cu hotare întinse, pe care se formaseră numeroase cătune, fără ca cele din urmă să fie amintite în documente. Cuturi dependente de satele amintite vor fi existat și pe versantul de apus al culmii Stânișoara, în valea Bistriței și a afluenților ei. Că satele din această regiune aveau o veche existență se poate constata din examinarea hotarnicelor de la începutul secolului al XVII-lea ale mănăstirii Hangu-Buhalnița și Pionul-Hangul. Terenurile satelor Râpciune și Hangu rămăneau în afara lor. Dintr-o hotarnică a satului Mânjești se poate observa că satul Hangu avea hotare fixate din timpuri vechi. Numai spre munte proprietatea acestor sate nu era delimitată, căci „munții i-au ținut împreună, cu fânaș, cu păscut, cu paza muntelui de oameni răi, cu straja

---

¹ Centrul de Cercetare pentru Dezvoltare Regională și Integrare Europeană al Universității din București, BUCUREȘTI.

² Constantin Cihodaru, *Evul mediu și începutul epocii moderne*, în *Cercetări de istorie și arheologie în zona lacului Bicaz*, Editura C. Matasă, Piatra-Neamț, 2003, p. 164.

spre Țara Ungurească³. Existau drumuri care tăiau curmeziș cursul Bistriței, folosind văile afluenților ei. Căile acestea făceau legătura cu Ardealul și prezentau mai mult puncte de interes militar. Lipsa unor puncte vamale în regiune sau în apropierea ei ne arată că negustorii preferau să-și poarte mărfurile pe alte căi, mai lesnicioase. Cine voia să meargă la Hangu și, de aici mai departe, în Transilvania, folosea drumul ce urca de la Târgu Neamț la Plotun și, apoi, peste Petru Vodă, cobora la Gura Largului și de aici, urma cursul Bistricioarei și trecea prin pasul Tulgheș spre Gheorgheni. Putea să bată și drumul de care, ce din valea Crăcăului, trecea pe la Mitocul lui Bălan și Audia în valea Bistriței. Mocanii cu turmele lor puteau să pătrundă și pe alte căi. Pentru întoarcere plutașii de pe Bistrița preferau un anumit drum: „drumul plutașilor”, pe culmi⁴.

Domeniul domnesc din munți a fost folosit pentru necesitățile cetăților și ale curții domnești de la Piatra ori pentru satele care făceau de strajă la granița cu Ardealul sau care se ocupau cu vânătoarea domnească. Unde se făcea strajă permanentă s-au creat cuturi dependente de aceste sate, cu timpul devenind ele însele sate. Terenurile lăsate în folosința acestor țărani-străjeri au fost valorificate prin lărgirea poienilor și realizarea de curături sau arșițe. Ei câștigau asupra acestor terenuri drepturi mai mari decât asupra pământului obștii și cu încuviințarea tacită a domniei puteau să le lase moștenire urmașilor sau unor terțe persoane⁵. Este, spre exemplu, cazul „curăturii” lui Ionașcu Deuga din 1622, situată mai sus de gura Bicazului⁶, sau, la 1617, Ion Guseilă din Piatra dă călugărilor de la Bisericiani o curătură în Poiana Cârnu⁷. Gherman, din satul Dărmănești, vinde mănăstirii Bisericiani, în anul 1631, „o poiană numită Bicaz de la casă mai sus”, pentru „un cal bun”⁸. Constatăm infiltrarea mănăstirii Bisericiani într-un hinterland aparținător satului Dărmănești în virtutea faptului că făcea de pază pe valea Bicazului.

Mănăstirea Bisericiani a primit de la Ieremia și Simion Movilă „o poiană sub Ceahlău”. În acea zonă a apărut mănăstirea Poienile a familiei Movilă și astfel s-a putut realiza, cu încuviințarea domnului Constantin Movilă, un schimb de moșii cu mănăstirea Bisericiani. Hrisovul din 12 august 1611 arată că mănăstirea Bisericiani a primit în schimbul poienii de sub Ceahlău alte trei poieni: Cârnu, Bicazul și Poiana Biserica lui Iov⁹. Termenul folosit – „poiană” – arată existența unei așezări incipiente, a unor case și gospodării, așa cum aflăm din documente ulterioare. Acest hrisov a fost considerat

---

³ Daniel Dieaconu, *La poale de Ceahlău. Oameni, locuri, fapte-între istorie și legendă*, Editura Cetatea Doamnei, Piatra-Neamț, 2006, p. 21-25; T.G. Bulat, *Documentele mănăstirii Văratec (1497-1836)*, Chișinău, 1939, p. 137-139.

⁴ Daniel Dieaconu, *op. cit.*, p. 21-25.

⁵ Constantin Cihodaru, *Contribuții la cunoașterea obștii țărănești din Moldova*, în SCS, (Istorie), București, VII, 1, 1956, p. 28-29.

⁶ DIR, A, Moldova, XVII/5, p. 146, nr. 202.

⁷ CDM, I, p. 102. nr. 142

⁸ CDM, II, p. 152, nr. 689.

⁹ DIR, A, Moldova, XVII/3, p. 27-28, nr. 44.

documentul de atestare a Bicazului care, astfel, ar fi împlinit în anul 2011 venerabila vârstă de 400 de ani¹⁰. Domnul Constantin Movilă, împreună cu mitropolitul și cu sfatul țării, au stabilit hotarele poienilor și a braniștilor lor. Multe din toponimele menționate în documente există și în prezent, arătând că valea Bicazului era populată. Dintre acestea se pot aminti: *Culmea Boului, Izvorul Hălmului, cărarea Neacăi, Dealul Simii, obârșia Hamzoaiei, pârâul Bicazului, Dealul Bicazului, Jidanul, Dealul Măgura*¹¹.

Un lăcaș aparte în zonă a fost Mănăstirea Hangu, care s-a numit apoi Hangu-Buhalnița sau numai Buhalnița. Aceasta a fost ctitoria lui Miron Barnovschi-Movilă, din anii 1626-1629. Un document din 25 martie 1627 arată că voievodul a ridicat această mănăstire „în parte apusului depărtat și într-o deosebită pustie, în locul ce se cheamă Hangul”¹². Într-un hrisov al aceluiași domn, din 7 ianuarie 1629, se arată că „am început a zidi de iznoavă, din temelie, sfânta mănăstire a rugătorilor noștri ce se numește Hangul”¹³.

Într-un document al lui Ștefan Tomșa, din 15 februarie 1612, este pomenită „mănăstirea nou zidită care se numește Muntele Peon”¹⁴. Vasile Lupu întărește, în intervalul 1 septembrie 1638 – 31 august 1639, schitului lui Silvestru o curătură „ce au făcut-o singur Silvestru, starețul acestui sfânt loc, pe din gios de schit până la izvorul adânc, unde este moară pre din sus de priluc”¹⁵. Gheorghe Lupu-Coci, în timpul domniei fratelui său, ajunge hatman dar unul dintre marii stăpâni de pământ ai Moldovei. În stăpânirea sa intră și locuri de sub Ceahlău. Aici el construiește pentru Schitul Silvestru o nouă biserică, de zid, care să o înlocuiască pe cea veche de lemn. El a început construcția bisericii în anii 1636-1637, în anul 1638 fiind deja numită Mănăstirea Pionul¹⁶.

Mănăstirea Pionul a primit terenuri situate chiar în apropierea graniței stăpânind locuri pe valea Bistricioarei și, de asemenea, pe malurile Bistriței, unde, pe hărțile din veacul al XVIII-lea, apăreau Largul și Grințieșul. Se constată, urmărind hotarele din documentele prezentate, că Mănăstirea Pionul se afla în afara moșiei proprii, destul de mare de altfel, fiind pe pământurile hatmanului Gheorghe Lupu. Constantin Matasă consideră că doar „așa se explică cum hatmanul Gheorghe și rudele ce i-au urmat și-au făcut la schit case mari de locuință, cu gospodărie temeinică, unde, ne spun cronicarii, că familia Cantacuzino a stat până și-a vândut moșia”¹⁷.

---

¹⁰ vezi Ion Asavaei, *Orașul mării dintre munți – Bicz - 400 - album aniversar*, Editura Cetatea Doamnei, Piatra-Neamț, 2011.

¹¹ CDM, I, p. 346, nr. 1726; DIR, A, Moldova, XVII/3, p. 27-28, nr. 44.

¹² DRH, A, Moldova, XIX, p. 220-222, nr. 170.

¹³ Gheorghe Ghibănescu, *Surete și izvoade (documente slavo-române)*, Tipografia Dacia, Iași, 1908, V, p. 191-192.

¹⁴ DIR, A, Moldova, XVII/3, p. 64, nr. 104.

¹⁵ DRH, A, Moldova, XXIV, p. 431- 433, nr. 459.

¹⁶ Nicolae Iorga, *Scrisori de domni, scrisori de boieri*, Eurosong&Book, București, 1999, p. 56.

¹⁷ Constantin Matasă, *Palatul Cnejilor*, Editura Cartea Românească, București, 1933, p. 10-11.

Mănăstirea Pionul s-a numit în veacul următor și schitul Hangu, fiindcă se afla pe domeniul Hangului; de aici și confuziile care s-au creat cu Mănăstirea Hangu, ctitoria lui Barnovschi. Schitul Hangu a intrat în secolul XVIII sub influența și chiar stăpânirea Cantacuzinilor, iar Mănăstirea Hangu a fost închinată Patriarhiei Alexandriei și va fi numită în documente Mănăstirea Hangu-Buhalnița. A început o perioadă în care imixtiunea boierească în regiune a fost una majoră, iar Mănăstirea Pionul a căpătat și alte roluri, nu numai cel religios sau cultural. Inscripția de la poarta de sud-est, împodobită cu „marca Moldovei”, confirmă faptul că Mănăstirea Pionul este o ctitorie a lui Gheorghe Lupu și că zidurile din jurul ei au fost ridicate de Alexandru Antonie Ruset, ginerele ctitorului. Iată textul inscripției: „Cu voia Tatălui și cu ajutorul Fiului și cu săvârșirea Sfântului Duh, acest zid prin prejurul mănăstirii l-a zidit Io Alexandru Voevod i gospoda ego Anița sin Ioana Antonie Ruseto voevoda, ginere lui Giorgio hatman vă leato 7184”¹⁸.

Toderașcu Cantacuzino, un mare boier și dregător al timpului, înrudit cu familia Lupu, se arată și el interesat de această mănăstire. El este cel care a ridicat turnul de sud-est, mare, rotund punând și o inscripție în partea superioară „la două înălțimi de om”. Aceasta a fost acoperită de tencuială și abia în anul 1931, când a căzut o cărămidă care a antrenat și tencuiala, s-a observat inscripția. Gheorghe Ungureanu a transcris-o și a comunicat-o lui Nicolae Iorga care a publicat-o¹⁹. Această inscripție arată înrudirea familiei Cantacuzino cu primii stăpâni ai locului și, probabil, a fost ascunsă în perioada când această familie boierească revendica drepturi asupra mănăstirii. Iată textul pisaniei: „Cu voia Tatălui și cu îngăduirea Fiului și săvârșirea Sfântului Duh, acest turn și această porțiță le-am zidit eu, Toderașcu, marele vistiernic i cneaghina ego Alexandra, în vremea binecinstitorului și de Hristos iubitor Io Antonie Ruset voevoda 7184, iulie, 15 zile”²⁰.

Cantacuzinii au înțeles rolul pe care îl putea avea un lăcaș religios întărit ca o cetățuie ce era situat la marginea țării, într-o zonă de munte. Importanța sa strategică s-a făcut simțită în timpul războaielor dintre poloni și turci, care au dus la mai multe ocupații ale nordului Moldovei. Toderașcu Cantacuzino, care în timpul lui Dumitrașcu Cantacuzino (vărul său) era „alfa și omega în Țara Moldovei”, a construit două turnuri de apărare la schitul Pionul, după cum a consemnat Ion Neculce în cronica sa²¹. Mănăstirea a adăpostit între zidurile sale și pe boierii Cantacuzini din Țara Românească, pe care domnul Grigore Ghica „îi urgisea crunt”. Printre ei se afla și marele spătar Șerban Cantacuzino, viitorul domn. În *Letopisețul Cantacuzinesc* se menționează că: „De aici, Șerban înțelegând de aceasta, aciași lasă acea cale și se învârteji pre altă cale, pribegind în

---

¹⁸ Gheorghe Balș, *Bisericile moldovenesti din veacurile al XVII-lea și al XVIII-lea*, București, Inst. de arte Grafice E. Marvan, București, 1933, p. 134.

¹⁹ Nicolae Iorga, Elena Eftimiu, *Notițe*, în *RI*, nr. 4-6, aprilie – iunie 1932, p. 189.

²⁰ Gheorghe Ungureanu, *Mănăstirea Pionu sau Schitul Hangu și Ruinile Palatului Cnejilor Cantacuzini*, extras din „Anuarul Liceului de băieți Piatra-Neamț”, pe anul 1933-1934, p. 18.

²¹ Ion Neculce, *Letopisețul Țării Moldovei*, Editura Academiei Republicii Populare Române, București, 1955, p. 170.

țeara Moldovei, locuind la Hangu, în munții Ceahlăului²². Cu știrea domnului Gheorghe Duca, un adversar al lui Grigore Ghica, Ilie Cantacuzino i-a adăpostit la Hangu. Voievodul Țării Românești a trimis soli și iscoade în Moldova spre a afla unde se ascunde spătarul, dar aceștia nu l-au descoperit și atunci când Duca este mazilit și pe tron ajunge Ștefan Petriceicu, Șerban Cantacuzino fugе la Giurgiu și de aici la Poartă, unde obține eliberarea pentru boierii arestați de Ghica vodă²³.

În anul 1683, turcii au asediat Viena iar Gheorghe Duca a însoțit oștile turcești. Marii boieri au sperat că acesta nu se va mai întoarce, iar când au văzut că revine pe tronul Moldovei au apucat calea pribegiei. Toader Cantacuzino și Neculai Racoviță, care au uneltit împotriva domnului în timpul absenței sale, s-au refugiat la Hangu. De la Domnești, din fostul ținut al Putnei, „Duca Vodă scrie la caimacami, la Neculai Racoviță, vel-logofătul și la Toderașcu, vel-vistiernicul și la altă boierime, să iasă din Hangu din bejenie să meargă la dânsul la Domnești, să nu se teamă că leșii sunt niște tâlhari. Iară boierii cum a vădzut cartea, îndată au făcut pățăști și au fugit pe potică în Țara Ungurească, în Giurgedu (Gheorghieni, n.n.), cu toate casele lor, ca să nu mai dea între ochi cu Duca Vodă”, scria Ion Neculce²⁴.

După asediul Vienei, polonii au dus mai multe războaie cu turcii pe teritoriul Moldovei (1683, 1686, 1691); în special regiunile montane s-au aflat sub ocupația lor timp de opt ani. Podgheazurile polone jefuiau țara „de nu rămânea loc neprădat și nestricat”. Leșii lui Ioan al III-lea Sobiescki au ocupat cetățile și mănăstirile întărite în care au lăsat garnizoane puternice (la Agapia, la Secu, la Câmpulung, la Hangu). În anul 1685, domnul Constantin Cantemir a trimis „oaste de țară” și armată tătară ca să-i scoată pe joimiri (Iefegii poloni, n.n.) din mănăstiri și cetăți. Mănăstirile erau bine întărite și oștile moldo-tătare n-au avut succes iar tătarii n-au putut fi ținuți în frâu de boierii moldoveni. Spune cu tristețe cronicarul că „au prădat și au ars și nu i-au putut scoate, iar duium de robi au luat mulți tătarii²⁵. Hangu era așa de bine întărit încât joimirii leși n-au putut fi scoși decât de hatmanul Antiohie Jora, în timpul lui Constantin Duca: „Apoi oastea lui Antiohie Jora s-au sămetit și s-au dus la mănăstirea Agapia și la Secu și la Schit s-au luptat și au scos pe joimiri și pe dragoni de pen mănăstiri²⁶.

În timpul domniei lui Antioh Cantemir a fost o relativă liniște pentru boierii țării, dar se acutizează conflictul dintre Cantemirești și Brâncoveni. În anul 1700, Antioh Cantemir a fost mazilit, iar domnia este dată din nou lui Constantin Duca. Atunci, Bogdan

---

²² *Cronicile românești*, vol. II, *Letopiseșul Cantacuzinesc*, Publicat și adnotat de N. Simache și Tr. Cristescu, Tipografia și legătoria „Frații Dumitrescu”, Buzău, 1942, p. 188

²³ *Cronica Ghiculeștilor. Istoria Moldovei între anii 1695-1754*, Ediția îngrijită de Nestor Camarino și Ariadna Camarino-Cioran, Editura Academiei Republicii Populare Române, București, 1965, p. 249.

²⁴ Ion Neculce, *op. cit.*, p. 157

²⁵ *Ibidem*, p. 169.

²⁶ *Ibidem*, p. 170.

hatmanul, ginerele lui Constantin Cantemir, favorizat de un buluc-başa de la curte, a reuşit să scape şi să fugă împreună cu vistiernicul Lupu Costache, îmbrăcaţi în „haine proaste” la Hangu, de aici în Ardeal şi apoi în Polonia. Iordache Ruset, fost mare vistiernic şi „chivernisitorul” averii Cantemireştilor, s-a simţit şi el ameninţat, dar era prea bătrân ca să fugă călare. A cerut sprijinul lui Ilie Cantacuzino, care l-a primit în casa sa din Iaşi. Acesta l-a ascuns într-o „cuhnie” şi apoi, prefăcându-se că pleacă la „ţară”, a fugit cu el la Hangu şi apoi l-a trecut în Ardeal şi Polonia²⁷.

În 1705, în timpul domniei lui Mihail Racoviţă, şi-a aflat scăparea la Hangu şi boierul muntean Toma Cantacuzino. Acesta se afla ca sol la Iaşi, când a venit veste de la Istanbul că domnia a fost luată din nou de Antioh Cantemir. Ştiut fiind faptul că familia Cantemir se duşmănea de moarte cu familia Brâncoveanu, iar Toma Cantacuzino era unul dintre dregătorii apropiaţi ai lui Constantin Brâncoveanu, spătarul fuge împreună cu hatmanul Neculai Costin (care-şi simţea şi el viaţa ameninţată) la ruda sa Ilie Cantacuzino, la Hangu. Cu sprijinul vornicului Bogdan, cumnatul lui Antioh Cantemir, boierii s-au putut întoarce la casele lor din Iaşi, iar Toma Cantacuzino s-a întors în Muntenia²⁸.

În timpul primei domnii a lui Nicolae Mavrocordat Ilie Cantacuzino a fost cel mai de seamă dregător al Moldovei. Se spunea că „numai cu dânsul grăia Nicolae vodă din toţi boierii ce era. Că pentru voia lui, ce pentru voia Brâncoveanului, domnul muntenesc, făcea acea cinste”. Una dintre fiicele sale a fost căsătorită cu un fiu al lui Constantin Brâncoveanu. Ilie Cantacuzino nu a apucat să se bucure prea mult de poziţia sa, căci la începutul celei de-a doua domnii a lui Nicolae Mavrocordat a murit lăsându-şi soţia văduvă cu trei copii minori. Nicolae Mavrocordat dorea să lichideze domeniul Cantacuzinilor din Munţii Neamţului, să suprimă acest loc de refugiu al boierilor nemulţumiţi. Călugării de la Mănăstirea Hangu-Buhalniţa deschid proces văduvei Maria Cantacuzino pentru satele Mânjeşti şi Bălţateşti şi apentru moşiile lor, pe baza uricelor lui Miron Barnovschi²⁹. La 20 iulie 1715, în Divanul domnesc s-a judecat procesul dintre Mănăstirea Hangu-Buhalniţa şi Maria Cantacuzino. Văduva n-a putut aduce actele care dovedeau stăpânirea sa asupra satelor, întrucât se pierduseră la Constantinopol, odată cu arestarea ginerelei ei, Ştefan, fiul lui Constantin Brâncoveanu. Cu sprijinul patriarhului Samuil al Alexandriei, Nicolae Mavrocordat a făcut presiuni asupra dregătorilor, care au dat dreptate călugărilor³⁰. Grecul Nicolae Mavrocordat nu pentru călugării de la Hangu a luptat, ci pentru compatrioţii săi, deoarece în vara aceluiaşi an, mănăstirea a fost închinată Patriarhiei din Alexandria. Patriarhul Samuil se afla în Moldova „pentru milostenie”, pentru că scaunul patriarhal era „împovărat de grele datorii”³¹.

---

²⁷ *Ibidem*, p. 157.

²⁸ *Ibidem*, p. 235.

²⁹ Constantin Cihodaru, *op. cit.*, p. 167.

³⁰ *Ibidem*, p. 168.

³¹ *Cronica Ghiculeştilor*, p. 187.

Schitul Ceahlăului sau Sahastrului a fost o ctitorie cantacuzinească, a Ecaterinei, soția cneazului Iordache Cantacuzino, stăpân al unor teritorii la poale de Ceahlău³². Constantin Turcu a făcut o adresă către stărețul mănăstirii Durău în care a realizat și un mic istoric al schitului Cerebuc după documentele studiate arhivele ieșene și după alte scrieri. Consideră că schitul Sahastru s-a dărâmat în 1704 în noaptea de „Înviere”, când „s-a ponorât muntele” și l-au îngropat în zăpezi. Cantacuzinii, ctitorii lăcașului, au contribuit la ridicarea unui nou schit în Poiana Cerebuc, cu vechiul hram „Adormirea Maicii Domnului”³³. Un document din 12 august 1611, menționează Schitul Cerebuc a cărei biserică a fost făcută de Gheorghe Movilă, mitropolitul, într-o poiană sub Ceahlău, proprietatea Mănăstirii Bisericiani. Se consideră că referirea este despre Schitul Sahastru, confuzia făcându-se prin faptul că schitul Cerebuc s-a ridicat de către un călugăr de la Schitul Sahastru. Mitropolitul Gheorghe Movilă a fost ctitor în 1595 al Mănăstirii Poienile³⁴. Schitul Cerebuc s-a aflat ca metoc al Mănăstirii Pionul până la desființarea ei, apoi a intrat sub conducerea Schitului Durău. În a doua jumătate a veacului XIX, Schitul Cerebuc a decăzut, atât din pricina lipsei mijloacelor materiale cât și a nevredniciei soborului, fiind consemnate dosare și judecăți de călugări vagabonzi, hoți și bețivi. Și cum nimeni (autoritățile, moșieri, ierarhi ai bisericii) n-a ajutat schitul, odoarele de la Cerebuc au fost duse la Durău. Rămas fără sobor, schitul s-a ruinat³⁵.

Lui Nicolae Mavrocordat i se atribuie închinarea, în 1715, a mănăstirii Hangu-Buhalnița, cu întregul său venit, către Patriarhia grecească din Alexandria. Și aceasta după ce sprijinise mănăstirea în procesele cu familia cnejilor Cantacuzini, posesori de moșii la Hangu și Băltătești. Acesta dorea să ofere coetnicilor săi greci o mănăstire bogată³⁶. Este vorba despre vechea mănăstire a lui Miron Barnovschi-Movilă, aflată astăzi în satul Buhalnița, comuna Hangu. Impresionează în mod deosebit simplitatea și stricta proporționalizare a construcției, ancadramentele din piatră sculptată ale ușilor și ferestrelor, dar mai ales bogăția și varietatea ornamentelor cu care sunt împodobite unele strane de lemn. Domnul nu a reușit să o termine, fiind silit să pibegească prin Polonia, având apoi parte de o moarte de martir la Istanbul, în 1633³⁷.

În 1716 a izbucnit un nou război turco-austriac. Cu această ocazie soldații austrieci au pătruns în Moldova și au cucerit o mare parte din regiunea de la vest de Siret. Țăranii

---

³² Constantin Turcu, *Schiturile de sub Ceahlău, Sahastru și Cerebuc*, Institutul de Arte Grafice „Brawo”, Iași, p. 6-7.

³³ ANI, Fond Colecția Documente, op. 399, Schitul Cerebuc, XIII, f. 1-3.

³⁴ *Ibidem*, f. 5-7; Constantin Tucu, *op. cit.*, p. 8-9.

³⁵ ANI, fond Mitropolia Moldovei și Sucevei – Mănăstiri și schituri: 212/1865, f. 13-15; 217/1877, f. 35; 11/1897, f. 12; 13/1898, f. 42; 20/1903, f. 52v.

³⁶ Daniel Dieaconu, Andrei Fabian, Viorel Nicolau, *Mănăstirea Pionul și Palatul Cnejilor Cantacuzini de la poalele Ceahlăului*, ediția a II-a, Piatra-Neamț, Editura „Cetatea Doamnei”, 2010, p. 45.

³⁷ Gheorghe Balș, *op. cit.*, p. 105-106.

supuși la grele impozite de domnul Mihail Racoviță, au trecut de partea lor. În părțile rămase sub stăpânirea lui Mihail Racoviță, „tot podghiazuri cu cătune, cu moldoveni amestecați ajunge de prăda pre la Fălcii și pre Bârlad”³⁸. Ca să-i înfrângă, domnul a recurs la ajutorul tătarilor, iar ultima rezistență a cetii lui Ernau Ferencz a fost la Cetățuia. După înfrângerea acesteia, Mihail Racoviță, neavând cu ce plăti pe tătarii care i-au dat ajutorul, le-a dat voie să prade și să robească în regiunea din dreapta Siretului. Ceambururile tătarăști s-au răspândit ca niște haite de lupi asupra ținutului Neamț. „Și pân-în Hangu și pân-în Ceahlău au agiuns, de au prădat și au robit și s-au întors plini de robi în Bugeag”³⁹.

Dacă, în general, imigrația era dinspre Ardeal spre Moldova, în timpul lui Mihail Racoviță, din cauza vremurilor grele, și moldovenii fug în Ardeal. Într-o anchetă ce privea munții Tulgheș și Bicaz sunt chestionați printre alții și locuitori din Giurgeul Ciucului: Gavril Dobâla, Ștefan Dobâla și Vâscan Todor, care au spus că au venit din Moldova, dintr-un sat de pe valea Bicazului, mai la deal de confluența Bicazului cu Bistrița⁴⁰. Imigrarea românilor ardeleni în Principate a dus la o adevărată dislocare de mase umane în secolul XVIII și cu precădere în timpul Mariei Tereza. Sate întregi au părăsit Ardealul și s-au așezat în Moldova, împreună cu preotul și ceilalți fruntași. Mulți fugeau din cauza recrutărilor forțate, alții din pricina fiscalității apăsătoare. În cele mai multe cazuri însă, românii ardeleni fugeau și din pricina persecuțiilor religioase și amintim aici de răscoalele lui Sofronie de la Cioara, Visarion Sarai sau Horea, Cloșca și Crișan⁴¹. Constantin Matasă scria, în 1929, că satele de pe Valea Bistriței, în apropierea vechii frontiere, „sunt formate din ardeleni și localitatea de unde sunt plecați mai păstrează încă și acum, în amintirea celor bătrâni, dovadă că nu sunt veniți de mult”⁴².

Conform mărturiilor unui negustor rus, din anul 1737, în ținut se vindeau „cereale, unt, miere, ceară, slănină, sare, dar și vite cornute și cai. Se găsește păcură și izvoare sărate. Lemnul se găsește din belșug și se exploatează mai cu seamă brazii pentru catarguri, ce sunt porniți la vale, pe apa Bistriței, până la Galați”⁴³. Negustorul trece prin Târgu-Neamț, pe care îl găsește devastat de turci⁴³. Pădurile de pe valea Bistriței aveau o valoare deosebită, mai cu seamă pentru export, întrucât râurile Bistrița și Siret, pe cursurile lor, constituiau căi lesnicioase pentru transportul lemnului. Pe măsura rării pădurilor în regiunile de podiș, orașele din țară și – îndeosebi capitala – încep să-și procure lemnul necesar tot din această parte. Dulapi de la fierăstraiele din regiunea Bicaz-Hangu se

---

³⁸ *Ibidem*, p. 322.

³⁹ *Ibidem*, pp. 324-325.

⁴⁰ Teodor Chindea, *Contribuții la istoria românilor din Giurgeul Ciucului*, Gheorgheni, Editura Kahan, 1929, p. 102.

⁴¹ Constantin Matasă, *Călăuza județului Neamț*, București, Editura Cartea Românească, 1929, p. 10.

⁴² *Ibidem*, p. 12.

⁴³ Gheorghe Bezviconi, *Călători ruși în Moldova și Muntenia*, București, 1947, p. 105.

transportau la Iași⁴⁴. Vama de la Hangu apare abia pe la jumătatea veacului al XVIII-lea, iar documentele mai vechi nu menționează niciun alt punct vamal pe aceste meleaguri. Vama de la Bistricioara este atestată și mai târziu, în primele decenii ale secolului al XIX-lea⁴⁵. Ținutul Neamțului devine unul tot mai important în economia Moldovei datorită bogăției de lemn generate de masivul păduros al Bistriței dar și lesniciunii transportului, care se făcea cu plute lungi de catarguri cu mai multe „căpătâie”. Comerțul cu alte mărfuri se dezvoltă, înfruntând sau ocolind monopolul turcesc, în special cu Transilvania, prin cele două trecători care plecau din ținutul Neamțului și cu Bucovina, pe cursul superior al Bistriței. Noile relații capitaliste și tendințele modernizatoare își fac simțită prezența chiar în ciuda administrației fanariote

Boierii Cantacuzini și-au constituit un vast domeniu ce se întindea de la Cetatea Neamțului până la hotarele Transilvaniei, cuprinzând mare parte din valea Bistriței, de la gura pârâului Largu la Fârțiști și, peste apa Bistriței, munții Grințieșului și Bușmeiului; de asemenea, au rășluit din proprietățile din zonă ale Mănăstirii Neamțului ceea ce a generat interminabile procese. Nesfârșite procese s-au ținut și între Mănăstirea Hangu-Buhalnița, prin egumenii greci, puși pe „aprigă înavuțire” și boierii Cantacuzini dar și moștenitorii lui Miron Barnovschi și Isac Balica, acțiuni juridice care au durat până la secularizare⁴⁶.

De-a lungul a mai bine de trei ani (1789-1792), a fost un război ruso-turc lung și greu pentru moldoveni, inițiat de ambițioasa țarină Ecaterina a II-a, care dorea să facă din țările române o gubernie rusească ce urma să se numească Dacia. În fruntea boierilor rusofili s-a aflat stăpânul de la Hangu, vistiernicul Matei Cantacuzino, care a cerut împărătesei schimbarea regimului. Boierii rusofili au intrat în armata țaristă ca voluntari, iar mulți dintre ei detașându-se, îndeosebi Matei Cantacuzino, s-au remarcat prin vrednicie ostășească și credință. Odată cu retragerea rușilor a părăsit Moldova și Matei Cantacuzino care era compromis în ochii turcilor. Plecat în Rusia, este primit de țarină cu mare cinste, unde este răsplătit cu moșii și demnități, între care și acelea de consilier și titlul ereditar de cneaz. Cel mai de seamă dintre fiii lui Matei Cantacuzino a fost Gheorghe Cantacuzino, care apare cu numele de Gheorghe Matfievici Cantacuzino autointitulându-se cneaz-polcovnic și cavaler. Matei Cantacuzino fusese la curtea imperială din Rusia la mare cinste și nu s-a simțit mai prejos decât nobilii ruși. Nu e de mirare că Gheorghe Cantacuzino a făcut o partidă foarte bună prin căsătoria cu Elena Gorciacoff, ce făcea parte dintr-o familie de nobili și diplomați iluștri⁴⁷.

Cneazul Gheorghe Cantacuzino, polcovnic în armata rusă, a aderat la Eterie, societate secretă greacă ce milita pentru eliberarea Greciei. Atunci când trupele conduse

---

⁴⁴ ANI, Fond Isprăvnicia Neamțului, d. 473, f. 269–270.

⁴⁵ Nicolae Iorga, *Studii și documente cu privire la istoria românilor*, VII, Stabilimentul grafic I.V. Socecu, București, 1904, p. 409.

⁴⁶ Gheorghe Ungureanu, *Mănăstirea Hangu sau Buhalnița. Schițe istorice*, Iași, 1931, din „Arhiva”, XXXI, p. 328.

⁴⁷ *Ibidem*, p. 349.

de generalul Alexandru Ipsilanti au intrat în Moldova, cneazul a acționat pentru recrutarea a peste 2.000 de moldoveni și îndeplinea funcția de general-aghiotant al eforului Eteriei⁴⁸. Gheorghe Cantacuzino a fost trimis de către Ipsilanti în Moldova pentru a pregăti aici o mișcare de rezistență, înțelegând situația nou creată și iminența unui atac puternic al turcilor. Moldovenii, sătui de „zavera” lui Penededeca (gubernatorul Moldovei în numele lui Ipsilanti), nu se alătură Eteriei iar Gheorghe Cantacuzino îi acuză pe boieri de lipsă de patriotism⁴⁹.

Din 1838, Cantacuzinii deschid noi procese schitului Pionul și mănăstirii Neamțului. Acestea au durat până în anul 1844 și au fost câștigate cu sprijinul consulului rus de la Iași, Karl de Kotzebue, ruda lor. La schitul Pionul s-au mutat maicile de la Văratice (numai acelea care erau peste numărul hotărât acolo). Dar schitul Pionul a rămas fără pământuri și atunci când boieroica Smaranda Sturdza a donat mănăstirii Văratice o importantă sumă de bani (5.000 de galbeni). Soborul mănăstirii a dăruit la rândul său titlurile de proprietate „prealuminetei doamne Smaranda Sturdza, care e născută principesa Vogoride”. Astfel s-au încheiat și procesele, căci prințesa era și proprietara moșiei Hangu⁵⁰.

În vara anului 1848, considerând contextul politic favorabil, Cantacuzinii au încercat să organizeze o mișcare prin care să-l detroneze pe Mihail Sturdza. La Borzești aduna trupe Dimtrie Cantacuzino, fost conducător al batalionului de mavrofori de la Drăgășani la 1821, iar în ținutul Neamțului, Gheorghe Cantacuzino, cu fiii săi și ginerele Wilhelm von Kotzebue înarmau cete de nemulțumiți. Raportul comisarului domnesc din Târgu-Neamț către ispravnicul de Piatra, Dimitrie Stan, arată că în cadrul acestor „mișcări îngrijorătoare” s-au procurat arme și chiar „tunuri, lucrute pe aceste moșii”. Cu sprijinul unor unități țariste, mișcarea a fost cu ușurință înfrântă, cnejii neavând sprijinul maselor largi⁵¹. Leon Cantacuzino a fost arestat la Răpciune, iar Gheorghe la Bălțătești, fiind eliberați la scurt timp. În anul 1849, Gheorghe Cantacuzino, bătrânul, obosit de complicata sa viață politică, împarte averea fiilor săi majori, cerând o „rentă anuală din care să poată sta la băi”. A lăsat averea lui Leon, Gheorghe și Grigore, aceștia având și obligația de a-i crește pe frații lor minori. Principala cauză a fost, după cum spune chiar el, „sănătatea nu mă lasă a șidea mai mult în Moldova”⁵². Fiii săi au restaurat cetățuia, au ridicat metereze, au comandat mozaicuri, s-a ridicat un corp de gardă și un paraclis. Au pornit noi procese cu vecinii. Au desființat schitul Cerebuc iar la blestemele călugărilor de la Pionul s-au adăugat și cele ale viețuitorilor schitului desființat. Din bătrâni se spune că sfârșitul cnejilor s-a datorat anatemei călugărilor. Constantin Matasă are o altă părere: „Ca

---

⁴⁸ Daniel Dieaconu, Andrei Fabian, Viorel Nicolau, *op. cit.*, p. 63.

⁴⁹ *Ibidem*, p. 71.

⁵⁰ *Ibidem*, p. 76.

⁵¹ Valerian Popovici, *Dezvoltarea mișcării revoluționare din Moldova după evenimentele din martie 1848*, în SCS, Iași, V, 1954, 3-4, p. 40.

⁵² Gheorghe Ungureanu, *op. cit.*, p. 30.

și alți mulți dintre boierii moldoveni din acea vreme, tot așa și frații Cantacuzini de la Hangu, din pricina traiului lor luxos, din pricina cheltuielilor pe care le făceau cu luptele politice, cum și mai cu seamă din pricina patimii jocului de cărți, împrumutată de la ofițerii ruși, care au stat cu armatele lor aici în țară de la 1828 și până la 1834, s-au ruinat complect”. Având nevoie de tot mai mulți bani pentru a-și putea susține curțile și să nu renunțe la fastul nobiliar deprins în Rusia, cnejii au vândut dintre moșii și au împrumutat bani, girând cu moșiile care le-au mai rămas. Unul dintre creditorii a fost hatmanul Grigore Ghica, care a împrumutat pe cneji în anul 1846 cu importanta sumă de 10.000 de galbeni, luând drept gaj moșia Hangu. Creditorii, temându-se să nu piardă banii, au cerut scoaterea la licitație a moșilor care mai rămăseseră, iar domnitorul Grigore Ghica, și el creditor, a grăbit licitația. La licitație, moșia Bălțătești a fost cumpărată de Alexandru Callimachi, iar moșia Hangu de Smaranda Sturdza și fiul ei, beizadeaua Mihail Sturdza, cu prețul de 142.000 de galbeni austrieci și olandezi, actul de cumpărare fiind autentificat la 13 iunie 1852⁵³.

Mănăstirea Buhalnița a fost secularizată și s-a desființat, biserica ei devenind una de enorie. Palatul Cnejilor a fost părăsit, boierii Sturdzești ridicându-și un conac în satul Râpciuni. Schitul Cerebuc s-a desființat, după cum s-a precizat, iar schitul Durău a devenit mănăstire la începutul veacului XX, scăpând de desființare cu sprijinul lui George Panu. Viața religioasă monastică cunoaște un important recul, comunitățile neavând puterea economică de a sprijini mănăstiri și schituri, iar boierii neglijându-le. Boierii din familia Sturdza au acordat o redusă atenție moșiei, arendând-o până la Primul Război Mondial. Reforma agrară a fost de mare importanță pentru Valea Muntelui, locuitorii primind terenuri lângă apa Bistriței, Bicazului și Bistricioarei. La Borca și Bicaz, mare parte dintre terenuri au intrat în cadrul Domeniului Coroanei.

Perioada aflată aici în atenția noastră debutează cu constituirea comunităților sătești în munții Neamțului, pe lângă care s-au stabilit imigranți din Ardeal și Bucovina. Încă de la sfârșitul veacului XVIII au apărut în catagrafiile bisericilor sătești la Grintieș, Râpciuni, Farcașa, Cârnu, Izvorul Alb, Galu, Bicaz etc. Mănăstirile și proprietarii laicii sfârșesc trei secole de procese nesfârșite odată cu secularizarea, desființarea mănăstirilor și falimentul Cantacuzinilor de la Hangu și Bălțătești. Mănăstirea Buhalnița a fost ctitorie voievodală, ce a primit moșii întinse și avea un sobor numeros. A avut multe procese pentru terenuri arabile, pășuni și păduri, iar din 1715 a devenit mănăstire închinată. Mănăstirea Pionul a fost ctitorie a lui Gheorghe Lupu, iar curtea fortificată a fost ridicată de Antonie Ruset și boierii Cantacuzini. Mănăstirea Hangu a avut un important rol de refugiu, a avut o obște numeroasă, dar conflictele nu au lipsit, disputându-și moșiile cu boierii sau cu mănăstirea Buhalnița. Influența Cantacuzinilor, boierii cu dregătorii, a fost decisivă pentru desființarea mănăstirii sărăcite. Cantacuzinii au fost implicați în războaiele ruso-turce, în mișcarea eteristă, în revoluția pașoptistă, au întreținut curte cu lux și fast și

---

⁵³ Constantin Matasă, *Palatul Cnejilor*, Editura Cartea Românească, București, 1933, p. 24.

au pierdut moșiile de la Hangu. Sturdzeștii au acordat o atenție redusă zonei și cea de-a doua jumătate a veacului XIX a fost fără o imixtiune importantă a unor mari proprietari laici sau ecleziastici în viața comunităților țărănești care s-au dezvoltat punând în valoare bogăția masivului păduros al Bistriței, pășunile și fânașurile, exploatând lemnul, tâindu-l în fierăstraie, transportându-l cu plutele, crescând cornute mari și mici, valorificându-și produsele în zonele de șes sau prin „zăstava” Prisecani către Țara Giurgeului.

„VALEA MUNTELUI” - HISTORICAL AND RELIGIOUS FACTS
(17TH-19TH CENTURIES)

(Abstract)

This study is focused on the middle course of Bistrita, also known as „Valea Muntelui”, an eminently mountainous area, located near the old border of Moldova. We will follow the evolution of monastic and secular settlements in the region, the process of “împopulare”, the pendulatory process of the population through the two passes towards Transylvania on the Bistricioara and Bicaz valleys.

The region, geographically defined by Bistrita and Ceahlău, modified today by the appearance of Lake „Izvorul muntelui” had in ancient times numerous hermitages and cloisters, from the beginning of the seventeenth century being built monasteries, voivodeal or boyar foundations. Conflicts between lay or ecclesiastical owners were not lacking. For this study we used documents from the Iasi archives (funds dedicated to Pionul Monastery, Buhalnita Monastery, Cerebuc Hermitage), chronicles, collections of documents, writings of foreign or Romanian travelers, monographs, articles or volumes dedicated to the topic or region, trying to paint a fresco of a little researched area and period.